

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ЧОТАРІ ВЕРОНІКА АТТІЛОВНА

УДК 82–14: 243

**ЖАНР ПСАЛМА:
ГЕНЕЗА, АДАПТАЦІЯ, ТРАНСФОРМАЦІЯ**

10.01.06 – теорія літератури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук

ЛАНОВИК Мар'яна Богданівна,

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка,

професор кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук

КОЗЛИК Ігор Володимирович,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

професор кафедри світової літератури;

кандидат філологічних наук

БЄЛОБРОВА Тетяна Анатоліївна,

Ізмаїльський державний гуманітарний

університет, викладач кафедри

української літератури.

Захист відбудеться 19 листопада 2009 р. об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розісланий 17 жовтня 2009 року.

В. о. вченого секретаря

спеціалізованої вченої ради

В. Л. Гижий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Релігійна поезія як яскравий феномен художньо-словесної творчості сьогодні постала у центрі уваги гуманітаріїв. Останні десятиліття позначилися посиленням зацікавленням учених питаннями пошуку духовних первнів культури, що спричинилося до видання низки антологій християнської лірики. Корпус творів цього пласту української літератури увійшов до різноманітних рукописних збірників (XVI – XVIII ст.), «Богогласника» (Почаїв, 1709–1791р.), книги «Великодні дзвони» (Мюнхен, 1968 р., упор. Г. Кінах), «Хрестоматії української релігійної літератури. Книга перша – поезія» (Мюнхен – Лондон, 1988 р., упор. І. Качуровський), збірки «Богославень: Духовна поезія західно-українських авторів» (Тернопіль, 1994 р., за ред. Б. Мельничука та М. Ониськіва), збірки «Святі чуття, закладені в молитву: Антологія української молитви» (Чернівці, 1996 р. та 2004 р., упор. В. Антофійчук), книги «Слово благовісту» (Львів, 1999 р., упор. Т. Салига), збірок «На лузі Господньому» (Львів, 2007 р., упор. Галина Кирієнко) та «Струни Вічності» (Львів, 2008 р., упор. Галина Кирієнко). Чільне місце серед зразків духовної поезії посідає широкий спектр псалмової лірики у різних модифікаціях та формах рецепції, адже тексти Книги Псалмів піддавалися численним обробкам. Письменники по-різному співвідносили традицію та новаторство у своїх варіантах сакральних поетичних творів, вибираючи для власних переспівів біблійні псалми, найбільше суголосні з їхніми психологічними станами, таким чином, – трансформували цей жанр, надаючи йому нових модифікацій.

Панорамне звернення світських авторів до Святого Письма, актуалізація старозаповітних та новозаповітних тем, мотивів і образів у творах красного письменства оприявнюють тісний та багатогранний зв'язок східнослов'янської книжності з християнською традицією. Він зумовлений не лише культурними, а й історичними чинниками, адже тексти Псалтиря були органічно сприйняті свідомістю руського читача у своїй поліфункціональній сутності: і як богослужебні, і як поетичні, і як зразки натхнення для власної творчості. Централізація чи акцентування на будь-якому з цих аспектів визначало характер авторського перепрочитання. Відтак біблійна псалмова традиція стала невід'ємним компонентом української національної свідомості та способом вираження її самобутності.

Стан наукової розробки проблеми. Сучасне українське літературознавство лише спорадично звертається до питань генології псалмової лірики. Окремі аспекти специфіки сакрального та літературного псалмових зразків висвітлені у відповідних публікаціях енциклопедичних видань та працях українських вчених, зокрема С. Абрамовича, В. Антофійчука, Ірини Бетко, Тетяни Бовсунівської, Ірини Даниленко, В. Домашовця, Зоряни Лановик,

М. Павлюка, І. Равліва, В. Радуцького, Віри Сулими та ін. Однак наукові напрацювання у царині псалмової жанрології не є вичерпними. Так, Тетяна Бовсунівська¹ осмислює особливості сприйняття та опрацювання текстів Книги Псалмів романтиками; праця В. Домашовця² присвячена винятково псалмовій традиції Т. Шевченка; Ірина Даниленко³, аналізуючи старозаповітну поезію у контексті загального розвитку й модифікації молитовного дискурсу, зосереджується лише на мотивах молитовності та сповідальності псалмової лірики. Значну частину її наукової праці займає аналіз творчості Т. Шевченка і його впливу на наступні покоління митців. Окреслюючи у теоретичному ключі псалмові переробки П. Куліша, П. Гулака-Артемовського, М. Максимовича, Ліни Костенко, дослідниця проводила відповідні паралелі «традиційного – новаторського» не із біблійним першоджерелом, з якого черпали натхнення поети, а із втіленням псалмових мотивів у поезії Кобзаря. Особливості рецепції Псалтиря розглядаються у монографії Ірини Бетко «Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX–початку XX століття»⁴. Однак авторка фундаментальної розвідки подає лише історичну довідку засвоєння псалмової поезії українською національною полісистемою та класифікацію новотворів з огляду їхньої приналежності до певного рецептивного типу, залишаючи поза увагою розмежування понять рівнів обробки оригіналу, які у неї часто взаємозамінюються або вживаються синонімічно. Окремі аспекти жанру псалма висвітлені у кандидатській дисертації Ольги Чугунової на тему «Стихотворные переложения псалмов в русской поэзии середины 1750–1770-х годов (Метод. Жанр)»⁵. Відзначаючи безумовні достоїнства цієї літературознавчої розвідки, зазначимо, що науковець обмежує аналіз обраного типу лірики вузькими хронологічними рамками й не виокремлює характерних для жанру літературного псалма ознак на рівні поезики.

На сьогодні в українському науковому просторі немає цілісного концептуального, інтегрального дослідження функціонування жанрів біблійного та літературного псалмів та їх модифікацій у культурно-словесній сфері. Відтак вбачаємо потребу в детальному вивченні особливостей псалмової лірики, зокрема теоретико-літературних аспектів цього феномена, адже переважна більшість сучасних літературознавчих розвідок присвячена особливостям псалмової творчості окремих особистостей або аналізу конкретних зразків в історико-літературній перспективі. Учені, побіжно торкаючись проблем жанрового окреслення псалма і форм його

¹ Бовсунівська Т. Традиція «переложень» псалмів Давидових в українській літературі XIX століття / Тетяна Бовсунівська // Біблія і культура : [зб. наук. статей / за ред. А. С. Нямцу]. – Чернівці : Рута, 2001. – Вип. 3. – С. 117–120.

² Домашовець В. Псалми Давидові в поетичних творах Тараса Шевченка / Володимир Домашовець. – Оттава : Ukrainian Missionary and Bible Society, 1992. – 159 с.

³ Даниленко І. Молитва як літературний жанр : генеза та еволюція : [монографія] / Ірина Даниленко. – Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 304 с.

⁴ Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття : монографічне дослідження / Ірина Бетко. – Zielona Gora ; Kijow : [Б. в.], 1999. – 160 с. – (Wyzsza Szkola Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbinskiego ; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України).

⁵ Чугунова О. А. Стихотворные переложения псалмов в русской поэзии середины 1750–1770-х годов (Метод. Жанр) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / О. А. Чугунова – Днепропетровск, 1990. – 18 с.

рецепції, не ставили собі за мету всебічно теоретично осмислити це складне літературне явище. З огляду й на те, що упродовж майже усього минулого століття у радянському просторі псалмова поезія залишалася на маргінесі наукової рефлексії, вважаємо на часі теоретичне дослідження її генези, адаптації і трансформації в українському культурно-мистецькому дискурсі.

Наукова новизна роботи. Пропонована праця – перше в українському літературознавстві системне дослідження жанру псалма. Зважаючи на теоретичну неувиразненість і недостатню розробленість псалмового дискурсу в сучасній українській гуманітаристиці, у дисертації вперше експлікується генеза, трансформація та деформація цього жанрового утворення з перспективи генологічного та поетологічного аспектів; окреслюється специфіка національного заломлення псалмової лірики, виявляється етапність і послідовність її еволюції у діахронічному та синхронічному зрізах.

Отже, **метою роботи** було здійснити цілісне, системне дослідження входження, побутування, трансформації та деформації жанру псалма (на прикладі української літератури). На основі вивчення теоретичних праць із жанрології та аналізу художніх творів простежити основні риси літературного псалма, виявити його національну самобутність; шляхом аналізу генологічних і поетологічних аспектів обґрунтувати генезу, місце і значення модифікації жанру псалма у літературній полісистемі.

Для цього реалізовано такі **завдання**:

- осмислити жанрові концепції, генологічні та поетологічні аспекти інтерпретації псалма в сучасному українському і зарубіжному літературознавстві;
- виявити своєрідність жанрів біблійного та літературного псалмів у порівнянні з іншими генологічними утвореннями духовної поезії;
- окреслити специфіку жанру псалма; сформулювати принципи класифікації його жанрових різновидів;
- дослідити генезу жанру псалма в європейській традиції та визначити основні етапи його становлення і розвитку в українській літературі;
- дефініювати конкретні генологічні модифікації творів, жанрова структура яких має риси псалма, від канонічних перекладів псалмової лірики до варіацій і трансформацій поезії за мотивами Псалтиря;
- проаналізувати синтетичні моделі модифікації жанру літературного псалма (псалом-ода, псалом-елегія, псалом-дума);
- з'ясувати специфічні ознаки та національну своєрідність актуалізації псалмових мотивів в українській літературі.

Об'єктом дослідження є зразки сакральної та літературної псалмової лірики авторів східно-слов'янського культурно-мистецького простору, здебільшого української літературної традиції

(В. Александрова, Б.-І. Антонича, П. Гулака-Артемовського, П. Карманського, Ліни Костенко, П. Куліша, М. Максимовича, Є. Маланюка, В. Мови-Лиманського, Д. Павличка, С. Полоцького, С. Руданського, Г. Сковороди, Лесі Українки, Ю. Федьковича, І. Франка, М. Шашкевича, Т. Шевченка, Я. Щоголіва та інших).

Предметом дослідження є жанрова специфіка псалма, його адаптація, трансформація і деформація в національній літературно-мистецькій полісистемі.

У теоретико-методологічній основі наріжним є герменевтичний підхід, з позицій якого проводилося дослідження. Частково застосовано біографічний та аналітичний методи, а також елементи структурно-функціонального аналізу та рецептивної поетики.

У розвідці засновуємося на напрацюваннях українських та зарубіжних літературознавців у галузі поетики, віршознавства та генології – Тетяни Бовсунівської, І. Козлика, Нонни Копистянської, Наталії Костенко, Елеонори Соловей, А. Ткаченка; у сфері біблійних студій – С. Абрамовича, С. Аверінцева, В. Антофійчука, Ірини Бетко, Тетяни Белобрової, І. Качуровського, Зоряни Лановик, Віри Сулими, М. Сулими, І. Франка; у перекладознавстві – Лади Коломієць, В. Коптілова, Мар'яни Лановик, П. Торопа. Досліджуючи специфіку міжсеміотичного перекодування псалмових текстів знаковими системами зображальних і незображальних мистецтв, основоположними вважаємо праці Ю. Борєва, М. Кагана, Ю. Лотмана, О. Рисака. Розглядаючи трансформацію і деформацію досліджуваного жанру, зважаємо на теорію діалогізму М. Бахтіна.

Для аналізу текстів Святого Письма відібрано найпоширеніші варіанти перекладів П. Куліша – І. Пулюя, І. Огієнка (митр. Іларіона) та І. Хоменка-Плюти. Перевага надається перекладові, здійсненому І. Огієнком, який досконало володів мовами оригіналу, мав спеціальну філологічну та богословську освіту.

Зв'язок з науковими темами, планами, програмами. Наукове дослідження виконане у руслі комплексної теми кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Проблеми рецептивної поетики, нараторики і транслятики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках» (номер державної реєстрації 0105U000748). Тема дисертації затверджена вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Протокол № 8 від 31 березня 2009 р.) та схвалена координаційною радою при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (Протокол № 3 від 30 червня 2009 р.).

Теоретичне і практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані при написанні монографій, підручників і навчально-методичних посібників, для розробки лекційних курсів з теорії літератури (зокрема генології), компаративістики, української та зарубіжної літератури, спецкурсів із біблійної герменевтики та у біблійних студіях.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорена і рекомендована до захисту на засіданні кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Протокол № 12 від 18 червня 2009 р.). Окремі аспекти дослідження оприлюднені у формі доповідей на Міжнародній поетологічній конференції «Криза теорії» (м. Чернівці, 2007 р.); Міжнародній конференції «Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті» (м. Луцьк, 2007 р.); Міжнародній інтернет-конференції «Українська література і загальнослов'янський контекст» при Інституті філології Бердянського державного педагогічного університету (2008 р.); Міжнародній науковій конференції «Мультикультуральні аспекти сучасного літературознавчого дискурсу» (м. Чернівці, 2008 р.); Міжнародній науковій конференції «Інтертекстуальність в системі художньо-філософського мислення: теоретичний та історико-літературний виміри» (м. Луцьк, 2009 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології» (м. Тернопіль, 2008 р.); VIII Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська література: духовність і ментальність» (м. Кривий Ріг, 2008 р.); Міжнародному науковому семінарі «Методології слов'янського літературознавства» (м. Луцьк, 2008 р.); науковому семінарі «Терміносистема слов'янського літературознавства» (м. Рівне, 2007 р.); щорічних наукових конференціях та науково-методичних семінарах кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2007–2009 рр.).

Публікації. Матеріали, що висвітлюють найголовніші положення наукового дослідження, викладені у десяти публікаціях у наукових фахових виданнях і збірниках наукових праць.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел, який налічує 298 позицій. Загальний обсяг роботи викладено на 250 сторінок, з яких 198 сторінок – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **ВСТУПІ**, зважаючи на стан наукової розробки проблеми, обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету й основні завдання дослідження, означено об'єкт і предмет розгляду, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну цінність дисертації, окреслено її теоретико-методологічну базу, зазначено відомості про апробацію та публікацію результатів.

У першому розділі – **«ЖАНР БІБЛІЙНОГО ПСАЛМА: ГЕНОЛОГІЧНИЙ ТА ПОЕТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ»** – комплексно аналізуються генологічні аспекти жанру біблійного псалма.

У підрозділі 1.1. – **«Проблема генологічної диференціації та термінологічного окреслення параметрів жанрового діапазону духовної поезії»** – акцентується увага на

недостатній експлікації теоретичних параметрів явища духовної лірики, що спричинилося до термінологічної невиразності у розмежуванні різних жанрових систем: сакральної, церковної (богослужбової), релігійної і відповідно її жанрової парадигми, яка включає такі сегменти: молитва – сакральний псалом – літературний псалом – гімн.

Упродовж минулого століття українську духовну поезію як складову ліричної системи з ідеологічних міркувань вивчали або фрагментарно, або у вузьких рамках загальноприйнятої концепції радянської науки, відтак прями зв'язки з християнською традицією, які зумовлювали особливості поезики, здебільшого ігнорувалися.

У ході дослідження корпусу творів духовної лірики та процесу освоєння Біблії в контексті європейських літератур виокремилися три рецептивні культурологічні моделі – середньовічна, ренесансна та неоміфологічна (Ірина Бетко). Перша модель була бібліоцентричною, оскільки лірика на цьому етапі підпорядковувалася переважно богословським завданням, а не естетичним законам. Друга – десакралізувала літературно-мистецьку рецепцію Святого Письма, позаяк письменники тієї епохи зверталися переважно до біблійних сюжетів, по-своєму переосмислюючи їх та піддаючи жанрові канони сакральних текстів різноманітним трансформаціям. Остання модель рецепції Біблії позначилася відходом літератури від релігійних першоджерел та остаточним розрізненням сакральної, церковної та релігійної поезії як самостійних пластів духовної лірики. Отже, термін «сакральна поезія» співвідносимо з творами священних книг; поняття «церковна поезія» обмежуємо сферою застосування в богослужбовій практиці; «релігійна поезія» – використовуємо для характеристики творів, написаних з актуалізацією релігійно-міфологічних мотивів, сюжетів та образів. Із диференціацією різних пластів духовного поетичного дискурсу увиразнилися відмінності між жанровими утвореннями як сегментами її генологічної системи: молитва – біблійний псалом – літературний псалом – гімн, які у сучасному літературознавстві не завжди трактуються адекватно.

Причина плутанини щодо взаємозамінного вживання термінів для позначення цих жанрів убачається в існуванні псалмових різновидів Книги Псалмів, а також у недотриманні світськими авторами дефінітивної жанрової чіткості в окресленні власних творів. Авторські жанрові визначення не завжди відповідають усталеним нормам сучасної генології і здебільшого репрезентують авторську позицію стосовно псалмової лірики – оприявлення інтертекстуальних зв'язків із текстами біблійної Книги Псалмів. У розвідці розмежовуються поняття «сакральний псалом» і «літературний псалом» як два самостійні жанрові утворення, що відповідно співвідносяться з пластами сакральної і релігійної літератури.

У підрозділі 1.2. – «**Принципи класифікації біблійних псалмів**» – у теоретичному ключі осмислено доцільність різних підходів до класифікації біблійних псалмів (за авторством, за часом написання, за генологічними ознаками). При аналізі наявних класифікацій біблійного псалмового

дискурсу виявлено принципи, які є визначальними при групуванні його жанрових різновидів: так, класифікації Ірини Бетко, С. Бернфельда, В. Домашовця, Г. Гіземанна, Віри Сулими засновуються на ідейно-тематичному підході до сегментування біблійних псалмів; С. Абрамовича, Д. Бретчера, Г. Гункеля, Є. Зігабена – на функціонально-тематичному.

У підрозділі 1.3. – **«Поетологічні аспекти старозаповітної лірики»** – розкрито специфіку поетики жанру сакрального псалма та проаналізовано особливості поетичної мови біблійних текстів.

Зародившись в орієнтальному культурному середовищі на стадії «дорефлексивного традиціоналізму» (С. Аверінцев), сакральний псалом не був жанровою формою винятково літературного, естетичного призначення, а поставав позалітературним генологічним утворенням, яке сформувалося у межах життєвої й обрядової ситуації – «Sitz im Leben» (Р. Лоут), – синкретичним жанром, в якому саме висловлювання невіддільне від умов його виголошення, а його основні риси визначаються не стільки літературними нормами, закріпленими у теоретичних трактатах, скільки їх культовим чи побутовим призначенням.

Аналіз текстових структур сакрального псалмового дискурсу засвідчив наявність специфічних компонентів архітекtonіки, поетики та тематики, які в сукупності виступають його жанротвірними чинниками. Архітекtonіка Книги Псалмів – це своєрідна «геометрія орнаментів», що увиразнюється через метричну побудову висловлювання, зумовлену паралелізмом думок, і строфіку, типовою одиницею якої в старовврейській поезії є дистих. Специфічними композиційними ознаками біблійного псалма вважаємо наявність анафоричних та епіфоричних конструкцій та організацію поетичних зразків у формі акростихів. Посиленню художньої експресивності слугує багатоплановість тропів біблійної поезії, серед яких важливу роль відіграють наскрізні порівняння, епітети, метафори, синекдохи, які додають до змістової наповненості текстів і є основними засобами творення образів-символів. Метафоричність висловлювання уможливорює актуалізацію будь-якого псалма у нових контекстах та різних життєвих ситуаціях. Така відкритість як визначальна ознака біблійної поезії спонукає реципієнта до її творчого осмислення через множинність потрактувань.

У підрозділі 1.4. – **«Паралелізм як художньо-композиційна домінанта у поезії сакральних псалмів»** – здійснено огляд існуючих теоретичних концепцій біблійного паралелізму (Р. Лоута, Дж. Кугеля, Адель Берлін, Р. Ольтера, Н. Нікольського), який постає визначальним принципом архітекtonіки псалмового мислення, а в поєднанні з різними видами лексичних повторів є основою ритму поетичних біблійних текстів, сприяє логічному й емоційному увиразненню висловлювання. У дисертації висновується, що цей синтаксичний прийом підсилює контраст (антитектичні конструкції), сприяє змістовій близькості, узгодженню полярних думок, а

завдяки регулярній повторюваності акцентує на певному елементі тексту та створює фон для емпатичного виокремлення смислової домінанти.

У підрозділі 1.5. – **«Методологічні підходи до інтерпретації текстів Книги Псалмів»** – біблійні псалми розглядаються з позицій різних методологічних підходів (буквалістичного, алегоричного, типологічного, гомілетичного). Виявляється зумовленість процесу розуміння в залежності від обраних інтерпретаційних парадигм і відповідних методів: історичної, географічної і культурологічної в межах історико-критичного методу; авторської парадигми і психологічного методу; мовної парадигми і граматичного методу; а також методу цілісної інтерпретації, який засновується на концепції М. Вайса. Застосування цих методів і підходів у їх взаємодії та взаємодоповненні розширює спектр текстового аналізу біблійного дискурсу, позаяк такі методологічні практики використовують не лише інтерпретатори Книги Псалмів, а й перекладачі старозаповітної поезії, в результаті чого виникають парапекладні жанри адаптації сакральних текстів.

Другий розділ – **«ФОРМИ РЕЦЕПЦІЇ КНИГИ ПСАЛМІВ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ»** – зосереджено на експлікації теоретичних проблем адаптації і трансформації псалмової поезії в національній літературі.

Підрозділ 2.1. – **«Адаптація Книги Псалмів в українському літературному просторі. Європейський контекст»** – розкриває специфіку входження біблійного жанру псалма у слов'янську літературну полісистему, а також особливості трансформації жанрового канону псалмового дискурсу в культурно-мистецькому просторі найбільших європейських країн.

Значна увага звернена на виявлення безпосереднього впливу, який мали тексти Книги Псалмів на становлення й укладання жанрової системи гімнографії, розвиток якої проходив такі стадії: сакральні тексти Псалтиря → комбінування вибраних рядків (іноді віршів) певного псалма → синтез псалмових віршів з іншими жанрами → позалітургійний поетичний переклад / переспів псалмової поезії з використанням принципово нових типів віршування.

Як підтверджує літературний аналіз, українська псалмова традиція розвивалась у руслі загальноєвропейського поступу, виявляючи спільні стійкі зв'язки на рівні долучення сакрального інтертексту до художніх літературних творів, та органічно сприймала різні прояви новаторства. Так, під впливом польської літературної традиції в Україні почалося написання псалм та кантів. Протестантські релігійні рухи в Європі позначились і на світській літературі, яка дедалі частіше зверталася до Святого Письма. «Онароднення» Біблії зробило її доступною для широких кіл населення, а письменники набули можливості її художньо-мистецького перепрочитання та інтерпретації, що призвело до подальшого модифікування біблійного жанру. Чим більше особистісного, власне авторського вкладали в канонічні сакральні тексти, тим віддаленішим ставав зв'язок біблійної поезії та її художньої інтерпретації. Як і в західноєвропейській традиції, в

українському літературному просторі формування і відокремлення літературного псалма у самостійне генологічне утворення проходило у декілька етапів – від запозичення окремих рядків чи віршів сакрального оригіналу в нову поетичну структуру на рівні цитації та алюзії до повного трансформування його формальної та художньо-образної структури. Отже, зародженню жанру літературного псалма передувало часткове опрацювання та переосмислення біблійного псалмового дискурсу.

Подібним чином розвивався жанр псалма в європейських літературах. Так, модифікації та зміни канонічних норм зазнали зразки сакральної поезії в австрійській, англійській, іспанській, італійській, польській, німецькій, французькій літературах, пройшовши стадії перекладу, часткового та повного «одомашнення», цілковитого трансформування. І в католицькій, і в протестантській літературних традиціях псалмового вірша простежується віддалення від сакрального праджерела, а псалмові новотвори, окрім величальних та елегійних мотивів, подекуди набували іронічного, сатиричного та травестійно-бурлескного забарвлення. Зміни та зсуви на різних рівнях жанру були то наслідком посилення культурно-освітнього та духовного розвитку нації, то суспільно-політичних катаклізмів, відтак – спроби авторів досягнути сенс власного існування. Звернення поетів до біблійної книги зумовлене прагненням «закодувати» в алегоричних образах псалмів трагічне становище української нації, провести аналогії між історіями двох народів – українського та єврейського. При цьому на різних етапах історії, становлення та розвитку культурної традиції (чи її занепаду), твори українських авторів характеризуються різним рівнем збереження / відступу від біблійного джерела; до псалмового дискурсу та його осмислення долучаються нові контексти, художньо-стильові, тематично-образні, структурно-композиційні компоненти.

Підрозділ 2.2. – **«Переклад як форма рецепції Псалтиря: канон і проблема трансформації»** – оприявнює фактори, які зумовлюють жанрову специфіку літературного псалма, його дуальну природу – накладання матриць східного та західного світовідчуття, своєрідна «гра» канонічного та індивідуально-авторського контекстів, до яких долучаються суспільно-політичні, історичні, географічні та інші паратекстуальні чинники. Генологічне утворення літературного псалма постає у полі взаємодії жанрових просторів, витворюючи таким чином особливу жанрову систему псалмових переосмислень. У залежності від рівня наближеності до оригінального біблійного джерела та співвідношення категорій *sacrum* / *profanum*, виокремлено парадигму жанрів поетичного перекладу Книги Псалмів: канонічні переклади – переспіви – наслідування – стилізації – варіації.

У підпункті 2.2.1. – **«Канонічні переклади біблійних псалмів»** – висновується, що канонічний переклад сакральної поезії є першим шаблоном рецепції, на якому базуються всі інші її форми, адже цілісно втілює художньо-образну структуру та духовний зміст певного явища однієї

культури мовними засобами іншої, враховуючи при цьому часові, етнічні, психологічні контексти, а також відмінності лінгво-культурних картин світу носіїв обох мов. Відтворюючи рідною мовою сакральну поезію, світські письменники інколи орієнтувалися на першоджерело, а інколи – на вже існуючі канонізовані переклади, що теж значною мірою визначало вектор авторського переосмислення.

У підпункті 2.2.2. – «Параперекладні жанри адаптації Книги Псалмів» – теоретично обґрунтовано форми рецепції Псалтиря за ознакою кореляції точності / адекватності та вільності / прийнятності відтворення першоджерела в українській літературній полісистемі.

Пристосування жанру до іншого мистецько-культурного простору завжди супроводжується процесами його трансформації. Нонна Копистянська, розглядаючи питання генетичних і типологічних форм спадковості окремих жанрів, пояснює це явище з огляду на існування в різних традиціях не лише національного, а й міжнаціонального досвіду та еволюцію жанру, яка відбувається у його «рідній» літературі. При цьому дослідниця наголошує: «від того, що одна література переймає від інших літератур жанри, вона не стає менш національною і самобутньою. Важливо, як вона ними розпорядиться, бо переймається і засвоюється як своє тільки те, що відповідає власним традиціям і потребам»⁶.

«Українізація» псалма та пристосування до свідомості українського читача віддаляли новий текст від праджерела, що стало причиною зародження *поетичного переспіву псалма*. Специфічними ознаками цього параперекладного жанру вважаємо збереження центральних домінант та лейтмотивів першотворів, що водночас поєднується зі зміщенням / перенесенням змістових акцентів, наближенням до реципіюючої культури через долучення мікрообразів національного характеру. Автори переспівів лише частково керуються усталеним біблійним каноном, проблематикою першоджерела, в їхніх новотворах прочитується суб'єктивне сприйняття та заломлення сакральних псалмів, яке підпорядковується авторському задумові. Тому жанр поетичного переспіву постає спробою узгодження «власного» з «чужим», авторського з традиційним, особистісного із загальнолюдським на основі суголосних тем, мотивів та образів. У жанрі переспіву написані окремі твори В. Александрова, П. Гулак-Артемовського, М. Карпенка, П. Куліша, М. Максимовича, С. Руданського, Т. Шевченка, Я. Щоголіва, Тетяни Яковенко.

Подальше входження сакрального тексту в український літературний простір знайшло своє вираження у псалмових *наслідуваннях*, типовою ознакою яких є втілення національної картини світу в старозаповітних образах. Цей процес супроводжується «одомашненням» біблійної поетики в українській літературній полісистемі, що уможливило появу нових аналогій, сприяє пошуку історичних співзвучностей, як-от «Ізраїль – Україна», «Єгипет, Вавилон – Росія». При поетичному

⁶ Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : [монографія] / Нонна Хомівна Копистянська. – Львів : ПАІС, 2005. – С. 53.

перекладі у жанрі наслідування зазвичай не цілком зберігається образна система першоджерела, натомість автор творить власну систему образів, не типову для біблійних текстів; власне так інтерпретували Псалтир Т. Шевченко («Подражаніє XI псалму»), І. Франко, Ліна Костенко.

У псалмових *стилізаціях* суть твору або розширюється ремінісценціями, або формується як семантичне протиставлення іншому текстові. Для псалмових стилізацій характерним є запозичення окремих образів оригіналу, що надає переробці нового змісту та звучання через вияв індивідуальних особливостей письменника-перекладача. Розширення смислової палітри шляхом відтворення тематики й одного з мотивів першоджерела й активного долучення чужої думки та образів – прикметна риса псалмової стилізації як параперакладного явища. Залучаючи до новотворів окремі ідейно-сміслові константи сакрального тексту, створюючи інтертекстуальне поле за допомогою запозичених біблійних тем і образів, автори української псалмової лірики зосереджувалися у своїх переробках на виявленні особистісних позицій, думок і переживань. У цьому параперакладному жанрі написані псалмові новотвори Б.-І. Антонича, П. Куліша («Варіація першої Давидової псалми»), В. Мови-Лиманського («Руський псалом»), Д. Павличка, Лесі Українки, І. Франка («Блаженний муж, що йде на суд неправих»).

У псалмових *варіаціях* актуалізуються лише окремі мотиви біблійного оригіналу, а їхнє генологічне визначення має переважно не теоретичне, а мистецьке підґрунтя і не виправдовує жанрового очікування читача. За таких умов сакральні тексти є лише імпульсами для написання авторських зразків, оскільки, крім власне авторської генологічної ідентифікації, ці поетичні твори не виявляють інших характеристик псалмового жанру і зберігають доволі віддалений зв'язок із сакральною поезією. Набуваючи рис самобутності, вони виходять за межі перекладної полісистеми. Авторами варіацій на псалмові мотиви є В. Базилевський (цикл «Продовження псалмів»), А. Боднар («Псалом братерству»), І. Волкович («О душе моя, душе, чому не ридаєш...»), П. Карманський (цикл «Псалми»), В. Кордун (збірка «Білі Псалми»), Є. Маланюк (цикл «Псалми степу»), Д. Павличко (окремі тексти збірки «Покаянні псалми»), Левко Ромен («Псалма приречених»), С. Сапеляк («Псалом Благовіщенню»), Є. Сверстюк («За мотивом псалма 43»), М. Старицький («Псалом. Богородице і Діво...»), П. Тичина (тетраптих «Псалом залізу»), Ю. Топунов (цикл псалмів), Емілія Турковська («Відворотній псалом»), М. Філянський («Хвала»).

У підрозділі 2.3. – **«Специфіка міжсеміотичного перекладу псалмових образів і мотивів у європейському мистецькому дискурсі»** – розглядається проблема міжсеміотичного перекодування псалмового тексту іншими видами мистецтва. Із входженням біблійного дискурсу в європейський літературний простір розпочалося активне опрацювання сюжетів, тем та образів Святого Письма не лише духовенством, а й світськими митцями, яке набуло особливого розвитку в добу Відродження. Так, за мотивами Книги Псалмів створювалися численні музичні авторські твори, її образи надихали художників та скульпторів. З огляду на панорамне представлення

псалмової тематики в інших видах мистецтва і недостатню експлікацію багатоаспектного явища міжсеміотичного перекладу в теоретичних розвідках, специфіка такого перекодування виявляє свою продуктивність і бачиться як окремих предмет наукового дослідження.

У третьому розділі – **«ГЕНЕЗА НАЦІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ЖАНРУ ЛІТЕРАТУНОГО ПСАЛМА»** – увиразнюються особливості трансформації сакральної поезії у процесі пристосування до національної літературної полісистеми.

Підрозділ 3.1. – **«Синтетичні моделі жанрової модифікації літературного псалма: проблема дифузії жанрів»** – порушує проблему генологічної модифікації літературного псалма. Актуалізувавшись в окремих художніх текстах й адаптувавшись до кожної національної літературної полісистеми (української зокрема), сакральний псалом набув нових формальних характеристик, що спричинилося до втрати канонічної моделі генологічного утворення, того жанрового осердя, що творилося «на основі стійких жанрових властивостей, які уклалися протягом століть»⁷. Процес «приживлення» цього жанру в східнослов'янському культурно-мистецькому просторі супроводжувався значними змінами у його структурі. На відміну від будь-якого іншого художнього твору, літературний псалом – цілісне, згущене жанрове утворення, межі якого задаються не лише особливим авторським вибором, а й біблійним зразком. Відтак відтворення канонічної матриці у літературному псалмі має ризоматичний, інтертекстуальний характер, завдяки чому жанр постає своєрідним способом збереження «жанрової пам'яті» сакрального прототипу та культурної пам'яті читача. Така амбівалентна природа літературного псалма, синтез естетичного та функціонального начал означили різні вектори пошуку авторами принципів трансформації канонічного тексту в поетичну, художню структуру.

Риторичний підхід до переосмислення псалмової лірики дозволив використовувати біблійний оригінал як готову форму, яку поети заповнювали актуальним для них змістом. Мотиви Книги Псалмів у поєднанні з власне авторськими контекстами втілювалися у синтетичних моделях, які описані у підпунктах 3.1.1. **«Псалом-ода»**; 3.1.2. **«Псалом-елегія»**; 3.1.3. **«Псалом-дума»**. Аналіз текстових структур перепрочитань Псалтиря дає підстави для увиразнення національної самобутності псалмової лірики. Так, синтез жанрових утворень псалма та оди є специфічною ознакою російського псалмового дискурсу, що знаходить пояснення в історичному минулому – панівній позиції Росії стосовно інших слов'янських народів.

У перетрактуваннях риси оди чи елегії могли набувати домінуючого значення, залежно від особистих естетичних уподобань поета чи художніх принципів літературної групи, напряму, до якого він належав, мистецької епохи. Українська псалмова традиція більше тягнє до елегійної експлікації, ніж до одичної, адже звернення до елегійного жанру стає способом вираження

⁷ Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів : монографія / Тетяна Володимирівна Бовсунівська. – К. : Київський університет, 2008. – С. 7.

конфлікту між особистістю та навколишнім світом, філософських тем буття, соціальної проблематики. Долучаючи до своїх творів елементи елегійного вірша, поети висловлювали біль, смуток, каяття, а інколи й невдоволення Божою волею. Єдність одичного / елегійного та псалмового начал визначається як одна з жанротвірних ознак літературного псалма.

У східнослов'янському літературному просторі відбувалося не просто злиття, інтерференція окремих жанрів, а і дифузія двох світоглядних систем – Західної та Східної. Взаємопроникнення національного фольклору та християнського віровчення стало причиною долучення біблійної тематики, образності, сюжетів і мотивів до творів української літературної полісистеми у формах цитувань, алюзій, ремінісценцій. Площини дотику між фольклорною та біблійною жанровими традиціями на структурному, тематичному та поетологічному рівнях уможливили взаємодію двох жанрових систем, що дало змогу говорити про накладання жанрових моделей думового епосу та біблійного псалма.

Приспосовуючись до слов'янського світосприйняття та літературної традиції, сакральні псалми зазнають змін не лише на структурному рівні, а й в ідейно-тематичному плані. Актуалізуючи нові авторські контексти та набуваючи нового звучання, тексти-переосмислення біблійної поезії змінюють свій статус, що виводить їх за межі релігійної лірики та вписує у парадигму жанрів філософської ліричної системи. Такими зокрема є псалмові наслідування, стилізації та варіації.

У підрозділі 3.2. – **«Вияв авторської візії у жанрі літературного псалма»** – оприявнюється багатогранний інтертекстуальний зв'язок між двома жанровими структурами – біблійним і літературним псалмами, який не дозволяє говорити про повне затушовування елементів сакральних оригіналів у новотворах, які, як палімпсест, проступають крізь авторський пласт нової мистецької структури.

Літературний псалом як генологічне утворення виявляє свою специфіку через іманентну орієнтацію на першоджерело, з якого черпає теми, мотиви, образи і т. д. Кожен автор опрацьовує ці елементи по-своєму, коректуючи, розставляючи власні акценти, намагаючись самовиразитися і як митець, і як неповторна особистість. Це спричиняється до нашарування у жанрі кількох авторських пластів (голосів): а) біблійного голосу Бога як Першоавтора тексту (особливо у пророчих псалмах); б) голосів авторів Книги Псалмів (Давида, Мойсея, Асафа, синів Кореевих та ін.); в) голосу перекладача Біблії; г) голосу митця-інтерпретатора. Таке багатоголосся уможливило різновекторність текстового аналізу псалмового дискурсу. Одним із способів експресії «самості» автора є долучення до сакрального дискурсу індивідуальних контекстів. Своєрідна «гра» цих контекстів у генологічній формі літературного псалма – і жанротвірний елемент, і спосіб авторського самовираження.

Підрозділ 3.3. – «**Гендерне прочитання біблійних псалмів: жіноче бачення канонічних текстів**» – увиразнює специфіку гендерного переосмислення сакральної поезії, а також особливості рецепції текстів Книги Псалмів з перспективи фемінного / маскулінного.

У біблійній псалмовій традиції наявні приклади і жіночого, і чоловічого авторства молитовно-величальних текстів. Характерною рисою власне жіночих псалмів у Біблії є звернення до питань, безпосередньо пов'язаних зі становищем жінки у суспільстві, родинного життя, особистих переживань. Звертаючись до старозаповітних текстів, українські поетеси XIX–поч. XXI століть вибирали для власних переспівів здебільшого твори чоловічого авторства, що складають Книгу Псалмів. У своїх перепрочитаннях поетеси вдаються до висловлювання подяки, хвали, докорів за гріхи, на відміну від чоловіків, тексти яких часто позначені радикальними, революційними поглядами та спонукають не до роздумів, а до конкретних дій (такими зокрема є псалмові твори В. Мови-Лиманського, П. Куліша, С. Руданського, І. Франка, Т. Шевченка).

У **ВИСНОВКАХ** конкретизовано дієздатність обраного дослідження й узагальнено його основні результати.

Псалом та споріднені з ним генологічні утворення пласту філософської медитативно-виражальної лірики посідають особливе місце в історії розвитку української національної літературної полісистеми у контексті загальноєвропейського поступу. Диференціація жанрів духовної поезії (сакральний псалом – літературний псалом – молитва – гімн) увиразнює своєрідність кожного з них на генологічному та поетологічному рівнях і оприявнює інтертекстуальні зв'язки між сакральним та літературним псалмами, що полегшує ідентифікацію жанрового осердя, усталених жанрових ознак останнього. Біблійний псалом – унікальна художня система, яка природно спонукає до його переосмислення та перепрочитання, передусім стилістично та тематично, що заклало підвалини виникнення нової мистецької структури – літературного псалма. Інтертекстуальні зв'язки між цими двома жанрами очевидні й простежуються на рівні тематики, системи образів і художньо-поетичних засобів. Однак зіставлення та порівняння цих жанрів виявляє принципові відмінності між ними: з ритмізованої прози біблійний псалом перетворюється на віршовий зразок, що стає причиною зміни його структури. Часто у поетичних трансформаціях спостерігається вихід на перший план тих змістових відтінків, які в оригіналі були притіненими, таким чином, літературно-мистецькі версії псалмів уже є не фактом релігії як такої, а апологією, фактом історії релігії, елементом національної культури. З огляду на це жанри біблійного та літературного псалма розмежовуються як самостійні генологічні утворення. Причина термінологічної невизначеності щодо розрізнення жанрів духовної лірики вбачається у наявності жанрових різновидів біблійної псалмової поезії, для класифікації яких застосовуються тематичний і функціональний принципи.

Будучи передусім жанром культового призначення, біблійний псалом, винесений за межі релігійного контексту, змінює не лише адресата (з експліцитного Нададресата-Бога на конкретного адресата-читача), а й загальне оформлення: адаптуючись до кожної конкретної національної полісистеми, він набуває нових ознак, аж до повного трансформування у самостійну мистецьку генологічну структуру. Прикладом такого пристосування є парадигма жанрів перекладу Книги Псалмів – від канонічних перекладів до парапекладних жанрів, адже автор-перекладач псалмової поезії обмежений існуванням канонічної традиції розуміння біблійних текстів та їх ритуальним призначенням, а отже, першопочатково орієнтований на усталене герменевтичне прочитання джерела свого натхнення. Свідомість автора, вступаючи у складні взаємозв'язки із закладеним у наслідувальному зразку світоглядом, розпочинає тим самим певний діалог із сакральною мистецькою структурою, який спричиняється або до взаємного погодження та пристосування авторського та біблійного задумів, або до їх полемічного співіснування. За таких обставин тексти Псалтиря і зразки їхнього поетичного переосмислення перебувають у стані перманентного протистояння. У випадку погодження двох систем у процесі взаємодії виникають переспіви й наслідування Книги Псалмів, у разі непогодження – різноманітні стилізації й пародії, породжені десакралізованим, постмодерним дискурсом.

Процес приживлення «чужого» для української літератури жанру давньоєврейської поезії проходив у декілька етапів: від цитування окремих рядків біблійного праджерела до повної зміни його ідейно-тематичного та структурного планів. Адаптуючись до нової полісистеми, біблійний псалом переймав окремі риси національної лірики. Як культурно-історичний, мистецько-естетичний і літературний феномен, перебуваючи в епіцентрі сходження літературних векторів, під дією синтезу кількох світоглядних систем жанр біблійної поезії трансформувалася не лише в ідейно-змістовому плані, а й у формально-структурному. Взаємодія двох культур спричинилася до утворення синтетичних жанрових моделей: псалом-ода, псалом-елегія, псалом-дума, як результату заломлення жарової матриці крізь призму авторського сприйняття. Автор-перекладач псалмової поезії обмежений існуванням канонічної. Трансформації в таких випадках зазнають не лише поетичні твори Святого Письма, а й власна позиція автора. В українській псалмовій традиції простежується історико-національна паралель народного поневолення Україна – Ізраїль, яка опрацьовувалася поетами XIX–XX ст.

Загалом результати розвідки свідчать про тісний та взаємозумовлюючий зв'язок слов'янського красного письменства та біблійної (зокрема християнської) традиції. Численні генологічні модифікації жанрового псалмового дискурсу віддзеркалюють його продуктивність на всіх етапах розвитку української поезії.

**ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ
ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:**

1. Чотарі В. Проблема генологічної диференціації та термінологічного окреслення параметрів жанрового діапазону духовної поезії (на матеріалі творів поетів Західної України) / Вероніка Чотарі // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: збірник наукових праць. – [Редкол. : Давидюк В. Ф., Денисюк І. О., Голомб Л. Г. та ін.]. – Вип. XVII. – Рівне: РДГУ, 2007. – С. 67–75.

2. Чотарі В. Гендерне прочитання біблійних псалмів: жіноча візія канонічного тексту / Вероніка Чотарі // Питання літературознавства: [науковий збірник / редкол. : Червінська О. В., Рихло П. В., Затонський Д. В., Гундорова Т. І. та ін.]. – Чернівці: Рута, 2008. – Вип. 75. – С. 253–261.

3. Чотарі В. Еволюція жанру псалма в українській літературі. Європейський контекст / Вероніка Чотарі // Волинь філологічна: текст і контекст. Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті. [зб. наук. пр. / упоряд. Л. К. Оляндер]. – Вип. 6: У 2-х ч. Ч. 1. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 294–304.

4. Чотарі В. Псалом–дума: антропологічні виміри жанрів / Вероніка Чотарі // *Studia Methodologica* [гол. ред. О. Лещак]. – Вип. 25. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 203–208.

5. Чотарі В. Методологія інтерпретації сакральних текстів (на основі біблійної Книги Псалмів) / Вероніка Чотарі // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки (літературознавство). – [Редкол. : Моклиця М. В., Аркушин Г. Л., Бублейник Л. В., Дубина М. І., Жулинський М. Г. та ін.]. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. – № 8. – С. 204–209.

6. Чотарі В. Паралелізм як художньо-композиційна домінанта у поезиці біблійних псалмів / Вероніка Чотарі // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: збірник наукових праць. – [Редкол. : Поліщук Я. О., Давидюк В. Ф., Денисюк І. О. та ін.]. – Вип. XVIII. – Рівне: РДГУ, 2008. – С. 119–125.

7. Чотарі В. Принципи класифікації біблійних псалмів / Вероніка Чотарі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. : Літературознавство. – Тернопіль, 2008. – № 2 (24). – С. 366–376.

8. Чотарі В. Поетичний переклад як форма реценції Книги Псалмів: проблема трансформації жанру / Вероніка Чотарі // Література. Фольклор. Проблеми поетики. [збірник наукових праць / редкол. : Семенюк Г. Ф. (гол. ред.), Козлов А. В. (відп. ред.) та ін.]. – Ч. 1. – К.: Твім інтер, 2008. – Вип. 31. – С. 743–756.

9. Чотарі В. Моделі жанрової модифікації переспіву псалма / Вероніка Чотарі // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвуз. зб. наукових статей / редкол. Зарва В. А., Астаф'єв О. Г та ін.]. – К.: Освіта України, 2008. – Вип. XIX : Лінгвістика і літературознавство. – С. 359–366.

10. Чотарі В. Поетичний переклад як вияв зіткнення світоглядних систем (на матеріалі Книги Псалмів) / Вероніка Чотарі // Питання літературознавства: [науковий збірник / редкол. : Червінська О. В., Рихло П. В., Затонський Д. В., Гундорова Т. І. та ін.]. – Чернівці: Рута, 2009. – Вип. 78. – С. 268–277.

АНОТАЦІЯ

Чотарі В. А. Жанр псалма: генеза, адаптація, трансформація. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2009.

У дисертації вперше в українському літературознавстві досліджено проблеми жанру псалма у теоретичному ключі й еспліковано його генезу, адаптацію і трансформацію з генологічної та поетологічної перспектив. Розмежовано біблійний і літературний псалом як два самостійні жанри. На основі аналізу художніх творів українських поетів виокремлено основні риси жанру літературного псалма, виявлено його національну самобутність; шляхом аналізу генологічних і поетологічних аспектів обґрунтовано генезу, місце і значення модифікації жанру псалма у літературній полісистемі.

За ознакою кореляції точності / адекватності та вільності / прийнятності відтворення першоджерела визначено конкретні генологічні модифікації творів, жанрова структура яких має риси біблійного псалма: канонічні переклади – переспіви – наслідування – стилізації – варіації. Окреслено специфіку національного заломлення псалмової лірики, етапність і послідовність її еволюції у діахронічному та синхронічному зрізах. Проаналізовано синтетичні моделі модифікації жанру літературного псалма (псалом-ода, псалом-елегія, псалом-дума), з'ясовано особливості та національну своєрідність актуалізації псалмових мотивів в українському літературному дискурсі.

Ключові слова: жанр, біблійний псалом, літературний псалом, жанрова модифікація, переклад, переспів, наслідування, стилізація, варіація, синтетична модель.

АННОТАЦІЯ

Чотарі В. А. Жанр псалма: генезис, адаптація, трансформація. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 – теория литературы – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2009.

В диссертации впервые в украинском литературоведении исследованы проблемы жанра псалма в теоретическом аспекте и эксплицированы его генезис, адаптация и трансформация с генеалогической и поэтологической перспектив. Разграничены библейский и литературный псалмы как два самостоятельных жанра. На основе анализа художественных произведений украинских поэтов определены основные черты жанра литературного псалма, раскрыта его национальная самобытность; путём анализа генеалогических и поэтологических аспектов обоснованы его генезис, место и значение модификации жанра псалма в литературной полисистеме.

По признаку корреляции точности / адекватности и вольности / приемлемости воспроизведения первоисточника определены конкретные генеалогические модификации произведений, жанровой структуре которых присущи черты библейского псалма: канонические переводы – перепевы – подражания – стилизации – вариации. Очерчена специфика национальной направленности псалмовой лирики, этапность и последовательность её эволюции в диахронном и синхронном срезе. Проанализированы синтетические модели модификации жанра литературного псалма (псалом-ода, псалом-элегия, псалом-дума), выяснены особенности и национальное своеобразие актуализации псалмовых мотивов в украинском литературном дискурсе.

Ключевые слова: жанр, библейский псалом, литературный псалом, жанровая модификация, перевод, перепев, подражание, стилизация, вариация, синтетическая модель.

SUMMARY

Chotari V. A. The Genre of Psalm: Genesis, Adaptation, Transformation. – Manuscript.

A thesis for the scholarly degree of the Candidate of Philology in speciality 10.01.06 – Literary Theory. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk, Ternopil, 2009.

In the dissertation the fundamental genealogical and poethological problems of psalm genre genesis, adaptation, transformation are discussed. Biblical and literary psalms are distinguished as two separate genres. The thesis also deals with the theoretical explication of the main genres of poetry that build up the paradigm: prayer – biblical psalm – literary psalm – hymn in their projection upon the modern literary system. The definitions of these genres on the thematological, poethological and stylistic levels are substantiated upon the basis of the previous genealogical concepts and from the point of view of literary-spiritual tradition. Such differentiation displays the genealogical and poethological specificity of every genre and depicts the intertextual links between the sacred and literary psalms. This facilitates the identification of the genre matrix, common genre characteristics of the last one. Biblical psalm is the

unique artistic system which normally provokes its reinterpretation, first of all stylistically and thematically, and formed the basis of the new structure – literary psalm. The intertextual links between two genres are obvious and are retraced on the thematic level, system of images and stylistic devices. Nevertheless the juxtaposition and comparison of these genological structures are resulted in principal differences: biblical psalm is transformed from the rhythmic prose into the piece of poetry. Often in poetic transformations the reaccenting occurs, and those implications which were shaded in the original texts could be underlined by a poet-interpreter. That is why the literary-artistic psalm versions are not the religious facts, but an apologia, an element of national culture.

The problem of the biblical psalm genre entrance into the Slavic literary space and its transformation in different cultural and historical conditions are revealed. Having concerned the Ukrainian poets' works of the XVIII – XXI centuries the biblical psalm genre development and the ways of its reception, transformation and deformation in Ukrainian literary tradition in the context of other European literatures is outlined. The main stages of the psalm tradition development (which build the paradigm: canonic translation – poetic verification – imitation – stylization – variation) are defined.

In the thesis the specificity of national interpretation of psalm lyric poetry in separate European literatures are outlined. The influence of biblical psalm discourse upon the Byzantine hymn-writing formation is retraced, and the stages and sequence of the psalm genre development in its diachronic and synchronic dimensions are investigated. The process of implantation of the «strange» genre for the Ukrainian literature was concluded as following: from citation of separate lines of biblical original text to the total change of its thematic and structural planes. Being adopted to the new polysystem, biblical psalm took some features of the national lyrics. The interaction of two cultures – Hebrew and Ukrainian – resulted in formation of such psalm models as psalm-ode, psalm-elegy and psalm-duma, and it displays the refraction of this genre matrix in the light of author's perception. In the Ukrainian literary tradition the historical-national parallel of the people's enslavement (Ukraine – Israel) is retraced, which is deeply outlined by the poets of the XIX–XX centuries.

Key words: genre, biblical psalm, literary psalm, genre modification, translation, poetic verification, imitation, stylization, variation, synthetic model.

Підписано до друку 25.08.2009 р.
 Формат 60x90/16. Гарнітура Times New Roman.
 Папір офс. Умов. друк. арк. 0,9.
 Умовн. фарб. відб. 0,9. Друк на резографі.
 Наклад 100 прим. Зам. № 45

Редакційно-видавничий відділ
 Тернопільського національного педагогічного університету
 імені Володимира Гнатюка
 460027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2